

BLAZOVICS LÁSZLÓ

A középkori német város önkormányzata¹

1. A tanács hatósági szerepe, a tanács és a község

A város feletti uralmat kezdetben a város ura és a tanács együtt gyakorolta, az utóbbi azonban fokozatosan átvette a városi tisztségeket és hatásköröket, amelyeket korábban a város ura tartott a kezében, ám nem lépett annak helyébe. Legitimációját nem a város urától, hanem a városi község eszméjéből nyerte. A tanácsra, mint a polgárok választmányára tekintettek. A község leggazdagabb és legtekintélyesebb tagjai alkották, akik annak megbízásából cselekedtek. A parancsoló, kényszerítő és büntető hatalma a polgárok esküszövetségéből származott, amelyre támaszkodva, a középkor folyamán önállósította magát. A 14. század folyamán már statútumokat hozott, amelyekkel szabályozta a városi jogot, és amelyek a polgárok közötti megállapodás alapján születtek, aminek következtében a tanács jogalkotási szerepe és a polgárok községe között nem jött létre kibékíthetetlen ellentét, sőt benne nyilvánult meg a község hatalma, és az adta a cselekvőképességét.

A 15. században a tanács a kebeléből létrehozott egy titkos tanácsot, amelynek tagjai gyakran életük végéig viselték e tisztséget. Kellő tapasztalattal és jártassággal rendelkeztek gazdasági-pénzügyi, katonai és külpolitikai területen. Nem tartoztak elszámolási kötelezettséggel a tanácsnak, fontos döntéseket hozhattak a kis- (belső) és nagytanács megkérdezése nélkül. Az eredeti városi tisztségeknek és hatásköröknek második szintjét valósították meg a tanács jogi és legitimációs tekintélye, valamint hatalma alapján.

A tanács jogosítványai a birodalmi városokban a német királytól származtak. A források szerint a tanács és a község a király, illetőleg a császár alattvalója volt. Hasonlóképpen alakult a helyzet a tartományi városokban. Sok esetben a tanács a községgel szemben, az úr akaratát képviselte. Tagjai pedig úrként viselkedtek a község tagjaival szemben, magukat nem egy esetben (Lübeck) úrnak (dominus) szólították, holott e cím a nemeseknek járt ki.

2. A tanács és a polgármesteri hivatal

A tanács szervezete a 12–13. század fordulóján kezdett létrejönni Németország városaiban (Utrecht 1196, Lübeck 1201, Erfurt 1212). Az úr tanácsaiból létre-

¹ A tanulmány alapja Eberhard Isenmann: *Die deutsche Stadt im Mittelalter 1150–1550*. Böhlau Verlag. Wien, Köln, Weimar 2014. 327–460. p.

jött a városi tanács. A folyamat a 13. század végére fejeződött be a déli területeken. A polgármester méltósága ugyancsak a 13. század folyamán született. A Rajna menti püspökvárosokban az egy vagy két polgármester tisztsége a tanács tisztségviselői (bíró, előjáró) szerepköréből született, majd őket követték a többiek.

A tanácstagok, azaz a tanácsurak száma vidékenként különbözött és ingadozott, azonban eredetileg tizenkét főt számlált. Egyes városokban, mint Basel, Strassburg és Augsburg, nem volt meghatározott számuk. Máshol huszonnégyet, harminckettőt, illetőleg harminchatot tett ki. Wormsban kezdetben 40, majd 15, Kölnben ugyancsak 15, Augsburgban végül 40 lett a számuk. A tanács létszáma nemcsak amiatt növekedett, mert a céhek követelték képviselőik küldését a tanácsba. A városi erőcsoportok kialakulása, valamint az igazgatási feladatok növekedése miatt jött létre a nagy tanács. A tehetős és tiszteletre méltó polgárok, valamint a céhpolgárság képezték, akik városonként más és más feladatot láttak el. A felemelkedő családok mások mellett politikai és gazdasági igényeiket próbálták ez által megvalósítani, valamint a céhpolgárság így próbált integrálódni a városi vezető rétegbe, azaz a város irányításában részt venni. A nagy tanácsok létszáma meglehetősen különbözött egymástól, a 40-es és 300-as létszám között mozgott: Heilbronn 52, Köln 82, Remslingen 184, Schwabischgmündel 195, stb.

A tanácstagok választása és hivatalviselési időtartama különbözött egymástól. A patrícusok, a kereskedő és járadékos arisztokrácia tagjait élethosszig választották, másokat a városi község évenként jelölt. Az újráválasztás lehetőségét biztosították. Kezdetben az egész község, később az erre kijelölt választmány tagjai választhattak. A választók számának kialakítása és a választási eljárás a városokban sok különbözőséget mutatott. A tanácsválasztók grémiumát Dél-Németországban testületi alapon, míg Észak-Németországban területi alapon hozták létre.

A tanács képezte a magját a városi szervezetnek. Egyesítette a még nem egészen kialakult városi hatásköröket, a rendeletalkotást, a bíraskodást, valamint az igazgatást éppen úgy, mint a külpolitikát és vele a háborúban való részvétel ügyét. Funkciói közül többet eredetileg nem birtokolt, hanem folyamatosan szerezte meg magának a várnagytól vagy az előjárótól, az úr alkalmazottaitól privilégiumok, zálogba vétel, bitorlás vagy vásárlás útján. Az egyre fejlődő és intenzívvé váló városi gazdasági és társadalmi élet kívánta meg a fenti hatáskörök összpontosítását a tanács kezében, amellyel a hatalomgyakorlás új minősége született meg. A tanács megszerezte a közigazgatás, az igazságszolgáltatás, a városvédelem, az adózás és sok más új formáját, amelyeknek lefektette jogi alapjait és megalkotta törvényeit. Szabályozta a városi életet, amellyel biztosította a zavartalan termelést és a városi élet nyugalmát. A megjelenésével teljesen újat hozott az európai városok történetében. Fellépése és szervező munkája

nyomán új jogterület született. A polgárok számára a legnagyobb büntetés a városból való száműzés volt. Mint alattvalóknak adózási, őrési és védekezési kötelezettséget írt elő, amelyekkel tekintélyét tovább növelte. Mindebben nagy szerepet játszott a városfal építése.

A lassan növekedő városokban a tanácsnak a központi helyzetét nemcsak a városban, hanem a helyi hatalmasságokkal és intézményekkel, pl. céhekkel szemben is meg kellett szilárdítania. E feladatok közé az alábbiak tartoztak:

- a) Az esküdteknek a városi béke fenntartása érdekében a rendbontókkal szemben kötelességük volt fellépni. A vétkezőket bíróság elé állítani és a tárgyalást lefolytatni, valamint a büntetést végrehajtani, továbbá a rendelkezésre álló büntető és kényszerítő eszközöket alkalmazni. Az ülnöki testületnek, amely a város urának a bíróságán az ítéletet hozta, átalakulva tanácsa a városokban a közigazgatási feladatokat is el kellett látnia.
- b) A városban lévő különböző, sajátos joggal rendelkező csoportok gyűlésein volt részvétel.
- c) A kereskedő gilde-k, valamint az iparos céhek testületeinek és a városnegyedek felügyeletének az ellátása ugyancsak a kötelességei közé tartozott, valamint az együttműködés a városokban élő közreműködő egyéb joggal rendelkező csoportokkal, mint például a városúr famíliájával, illetőleg más nemések szolgálattévőivel.

A tanács hivatalnokai a döntéseiket a tanács nevében hozták. A döntések után számos alkalommal esküre került sor, amelyet a város plébánia templomaiban egy kijelölt oltár előtt, vagy a tanács épületében kialakított kápolnában tettek le. Az ebből keletkezett bevételeken a város úra és a tanács osztozott.

A tanács határozatait a belső viták után többségi döntéssel hozta, amelyet a későbbiekben minden tanácsnoknak képviselnie kellett. A vitákon elhangzott ellentétes vélemények kiszivárogtatását megtiltották.

A tanács ülését kezdetben harangszóval hívták össze, később írásban vagy szóban tájékoztatták a tanácsbélieket. Aki hivatalosan nem tudta igazolni távolmaradását, azt pénzbüntetéssel sújtották. A rendes üléseket hétfőn, szerdán és pénteken tartották, később naponta. A tanács ülését a polgármester vezette. Minden előadott ügy vitáját határozat követte. A vita során a közbekiabálást tiltották, a tanácsurak pedig az előírt viseletben tartoztak megjelenni. Mindezzel törekedtek a fegyelem fenntartására.

Egy valamely ügyben született határozat alapján egy tanácsbélit kiküldtek a fennforgó helyzet megoldására, aki saját hatáskörében cselekedett. Segítőtársat is vihetett magával, aki lehetett nem tanácstag polgár, polgárjoga alapján kötelessége volt a feladat ellátása. Egy-egy ügy elintézésére igénybe vehettek külön tisztviselőket, akik azonban semmiféle önállósággal nem rendelkeztek.

A tanácsurakra számos kötelezettség és teher hárult. A rendszeres délelőtti tanácsülések mellett, a bírósági tárgyalások ülnökeiként szerepeltek, távolra lovaglással, sokszor veszélyekkel járó diplomáciai feladatok ellátására is kiküldhették őket, háborúban katonai parancsnokság, illetőleg a városi egység felügyelete, amelyet a város urának szolgálatára rendeltek ki, a feladataik közé tartozott. A város érdekében tett esküt ugyancsak a tanács tagja tehetette le. Mindezek nagy mértékben akadályozták a tanácsbéliek egyéb magán és üzleti tevékenységét. A város szolgálata minden mással szemben előnyt élvezett.

A tanácsurak hivatalát tiszteletbeli méltóságnak tekintették, amelynek ellátásáért nem járt fizetség, ezért csak a város gazdag polgárai (kereskedők és vállalkozók) tudták ellátni, akiket a saját vállalkozásukban nélkülözni tudtak. A néhány szolgálóval dolgozó iparosok és kiskereskedők e sok feladattal járó tisztség ellátását nem vállalhatták egzisztenciájuk veszélyeztetése nélkül. Ezért a 14. századtól a rendes tanácsüléseken való részvételért és az egyéb elfoglaltságok fejében napidíjat kezdtek fizetni, illetőleg éves átalányt, pauszát fizettek a feladatok teljesítéséért, amint ez Nürnbergben, Kölnben és Strassburgban bekövetkezett. A különleges feladatok ellátásáért ugyancsak fizettek természetben és pénzben egyaránt. A reprezentációs kiadások ellentételezéséről sem feledkezhetünk meg. A költségek emelkedése miatt nem egy városban csökkentették a tanácsurak számát. Sok helyen, például Nürnbergben a tanács tagjai a saját házi tevékenységüket kénytelenek voltak elhanyagolni, amelyből számos nehézség származott.

A tanácsi tisztséget és megbízatást ellátókat, akiket egy évre, vagy életük egész idejére választottak meg, városonként különböző elnevezésekkel illették, és az egyes helyeken különböző feladatokat láttak el. Lübeckben például az öt nagy hivatalt (megbízatást) betöltők mellett kisebb tisztséget vállalók ugyancsak ismeretesek. Általában két-két személy töltött be egyet. Azért láttak el többen egy hivatalt, mert ilyen módon ellenőrizték egymást. Bár a tanács tagjainak száma az idők folyamán ingadozott, mindvégig mindegyik tanácsbélire osztottak feladatot.

Az öt főhivatalt ellátók közül a kamarás urak a város központi pénzügyi igazgatását kezelték. Egy részük a hozzájuk rendelt kiküldöttekkel a város bevételi forrásait vették számba és begyűjtötték az adókat, valamint illetékeket. Egy másik csoportjuk a kiadások után megmaradt többletet kezelte, mintegy banki funkciót betöltve. A kamarások tehát a város háztartását irányították. A borurak a városi borpincét és a város borárusítási monopóliumát felügyelték. A bírósági feladatot ellátó urak a várnagyi vagy az alacsonyabb bíróság munkájában vettek részt. A bírságpénzt szedő urak kezdetben a bírságokat gyűjtötték be. Később iparhatósági feladatot láttak el, valamint a kereskedelem, a kézműipar, és a piac felmerülő ügyeiben bíráskodtak, továbbá az utcák és a kikötő rendjét,

mint rendtartók vigyázták. A tűz, az építkezés, a luxus rendtartás és a személtre rakás rendjét ugyancsak ellenőrizték, tehát általános felügyeletet láttak el. Az istállók és kocsiszínek felügyelői, akikre a fegyveresek, a hadi felszerelések és a lovas zsoldosok ellenőrzését bízta, a 14. századtól a rendőrségét is, egyúttal ellátták a város külterületén élők feletti bíraskodást.

A kisebb hivatalnokok közé sorolhatjuk az érme felügyelőket, akik a városi pénzérme állapotát (érték, súly, kopás) ellenőrizték, az adó- és vámisztviselőket, a sör minőségét és a kenyér súlyát, ezzel az árát felvigyázókat, továbbá a téglalegetők ellenőreit, valamint az árvák védelmezőit, akik a gyámok feletti hatóság szerepét látták el.

Nürnbergben, ahol a gazdasági év húsvétól húsvétig tartott, a 26 polgármester, azaz tanácsúr közül kettő két, illetőleg négy héten át szolgált. Az intézkedést igénylő ügyeket illetően a munkát úgy osztották fel, hogy a jelentősebbekkel az idősebbik foglalkozott, a többivel a fiatalabb. Egyrészt a középkorban nagyobb tisztelettel, ennél fogva tekintéllyel rendelkezett az idősebb, másrészt nagyobb tapasztalatot birtokolt. A rendes üléseken, amelyeket vezettek, a polgármesterek terjesztették be a tárgyalásra kerülő ügyeket, és tettek javaslatot a határozatokra. A nap minden órájában biztosítaniuk kellett elérhetőségüket. Ők fogadták a hírnököket és vették át a tanácshoz érkező leveleket, majd ezekről jelentést tettek a tanácsnak. A várost fenyegető veszélyek esetén saját felelősségükre intézkedtek, meghozták a katonai és egyéb döntéseket, továbbá felleptek a jogellenes magatartást tanúsítókkal szemben mindaddig, amíg a tanács határozatot nem hozott velük szemben. A kisebb ügyekben saját felelősségükre intézkedtek. Ők simították el a kisebb piaci jogvitákat. A hitelezők kérelmére kirótták a beismerést tett adósra a büntetést, és biztosították a városban lévő idegenek jogos védelmét.

A tanácsi határozatok végrehajtása teljes körűen a polgármesterek, mint a legmagasabb állású hivatalnokok hatáskörébe tartozott. Megvalósításukat kiadhatták más tanácsnokoknak, azoknak a munkáját azonban ellenőrizték. Ők gondoskodtak a rendőrségi előírások és szabályok betartatásáról, továbbá a jelentéktelen szabálytalanságok és kihágások után kivetett pénzbüntetések behajtásáról. Ugyancsak feladataik közé tartozott a bírósági ítéletek végrehajtásának az ellenőrzése, köztük a szenvedéssel járó büntetések lefolytatása és a városi börtön felügyelete.

A polgármestereket munkájukban, az ügyek előkészítésében és elintézésében támogatta az öt úr kollégiuma, amely állandóan fennállt, de a személyi összetételében hetente változott. A kollégium a két polgármesterből és három tanácsúrból állt. A fiatalabb polgármester rendszerint hivatali idejének letelte után a kollégium tagja maradt. Az öt úr kollégiuma a 15. század közepéig rendőri és ipari bíróság szerepét is betöltötte. A 15. század hetvenes éveiben a

békebírótság és ipari bíróság szétvált, az utóbbi feladat ellátását egy más, négy tagból álló testület vette át. Egy-egy tanácsi bizottság vagy választmány hat-hét tagból állt, hetente egy alkalommal ülésezett, ahol a tanács elé terjesztendő ügyeket tárgyalták meg.

A legfontosabb bizottság vagy választmány a később öreg uraknak nevezetteké volt, amelybe időnként négy-hat főt delegáltak a polgármesterek közül, továbbá egy tekintélyes személyt az iparosoktól. Ők a város bevételeit és kiadásait hagyták jóvá, valamint a vagyonkezelést végezték. Munkájukat az idősebb polgármester vezette, és teljes titoktartással tartoztak. A patrícius tagok különleges bizalmi állást és tekintélyt élveztek. Az idős urak tanácsa a 15. század elején a szűk titkos tanács rangjára emelkedett. A bizottság számos ügyben, mielőtt azok a tanács elé kerültek, előzetes tárgyalásokat folytatott, másokban pedig a tanács megbízásából maga járt el. A pénzügyekben és a külpolitikában szintén meghatározó szerepet játszott. Mindenkor szem előtt kellett tartaniuk a város érdekeit, és kötelességük volt a város hasznára cselekedni. Pénzügyigazgatásának helyiségében rendezték be a munkaszobájukat, mellette egy boltozatos tűz- és betörésbiztos szobában őrizték a város pénzét, mellette pedig a levéltár helyezkedett el, a város legfontosabb iratainak és dokumentumainak tárolási helye.

A három losungert évente választotta a tanács, ám lehetőség nyílt a hivatali idejük hosszabbítására, illetőleg életfogytig való kiterjesztésére. Közülük kettőt a polgármesterek közül választottak, egy pedig az iparosokat képviselte. Az utóbbi nem vett részt a pénzügyi munkában, ő az ellenőrzést látta el. Az ajtó közelében ült, ahonnan minden mozgást szemmel tudott tartani. A 15. század második felétől a feladatkör eljelentéktelenedett. Az ellenőrből köszönő ember lett.

A losungerek pontosan ismerték a város folyó pénzügyeit, a bevételeket és a kiadásokat, valamint az egyes hivatalnokok tevékenységét, a levéltár révén pedig a város egész igazgatását. A losunger tisztséget a tanács legmagasabb szintű hivatalának tekintették, amely a legfőbb „városüzemeltetési” gyakorlatot és készséget kívánta meg. Megbízhatóságot, társadalmi elismertséget és nagyon intenzív munkát kívánt a viselőjétől, amelyet jól megfizettek. Az első losunger és a pecsétőr őrizték a bíróság, valamint a város kis és nagy pecsétjét. A losungeri hivatalt és a losungerek testületét a leginkább mértékadónak tekintették a városban.

További állandó tisztségnek számított a katonai-hadászati irányítóké, a fegyvertár felügyelőé, a főgyámé, a templom és a kolostorok gondnokáé, valamint a városi bérlakások és egyéb bérlemények intézőjének hivatala. Az utóbbiak közé tartozott az iparüzésre alkalmas helyek, műhelyek és elárusító helyek kiadása, továbbá a bérleti díjak beszedése. A raktárnok a városi élelmiszer készle-

tekért felelt, a városi építész pedig a városi épületek karbantartásáért és az újak építéséért, valamint irányította az ott folyó munkát. A városi tanács szervezete, a hivatalok és tisztségek a változó körülményeknek megfelelően alakultak. Mivel a városok joga helyi változó jog (Willkürrecht) volt, a városokban a hivatalrendszer is módosulások közepette létezett.

3. A tisztviselők

A városi tisztviselőket a város fizette, a tanács parancsai és utasításai szerint végezték munkájukat. Feladataikat, kötelességeiket és hatáskörüket részletesen rögzítették a szolgálati esküjükben. A városi írásbeliséget, amely az idők folyamán egyre nőtt, kezdetben a polgármester felügyelete és a jegyző szervezte. Később kialakult az állandó esküdt jegyző tisztsége, aki a 15. századig az alsóbb papi rendeket betöltő, még házasodható, majd világi állású írnokokat irányította.

A 13. században alakult ki a tanács jegyzőjének a hivatala, a kancellária. E központi intézmény kezdetben egy szobából állt. A jegyző munkáját írnokok vagy titkárok segítették, akik az iratok tisztázását vagy másolatok készítését végezték a jegyző utasításának megfelelően. Itt vezették a különböző könyveket, amelyekbe bevezették a tanács határozatait, továbbá mindent, amelyet feljegyzésre érdemesnek és szükségesnek tartottak. Itt intézték a tanács hivatalos levelezését, valamint írták le az egyes jogügyletekről készített okmányokat, és látták el őket pecséttel. Emellett a városi bíróság, valamint egyes tisztségek, mint az adó- és pénzügyi ugyancsak rendelkeztek írnokkal, ami abból a körülményből fakadt, hogy a jegyző személyes segítőtársakat alkalmazott, akiket saját jövedelméből fizetett. A jegyző gyakran hivatalos közjegyzőként is tevékenykedett. Vezette a tanácsülési jegyzőkönyvet, és ő adta elő a beérkező levelek tartalmát a tanács előtt. A jegyző segített az egyes ügyekkel megbízott tanácsbelieknek az elvégzett munkáról készített jelentések elkészítésében, és a tervezeteket maga fogalmazta meg. Mint a tanács tagja részt vett a városi követségekben, a királyi- és hercegi udvarokban, a római kúrián, a városi és birodalmi gyűléseken egyedül képviselte a várost. Bizalmi állást töltött be, több volt mint egy egyszerű, utasításokat végrehajtó hivatalnok. A jegyző alakította ki a tanács levelezési stílusát, valamint a városkönyvek vezetésének módját, továbbá a városi iratkezelés rendszerét. Tevékenysége nyomán mély ismereteket szerzett a városi élet bonyolult jogi viszonyaiban, az igazgatásban és a városi külpolitikában. Olyan helyzetet fogalt el, amelyből következően a város irányításában jogtechnikai és politikai tanácsokat adhatott. Az adó- és pénzügyigazgatás területén nemcsak az adózók listáját vezette, hanem beleszólt a pénzügyi szakkérdések eldöntésébe is.

A jegyző a tanács mellett a jogi tanácsadó szerepét is betöltötte, amelyhez bizonyos szintű jogi ismeretekkel kellett rendelkeznie. Sokan eljutottak a hét szabad művészet retorika tárgyáig, ahol az *ars dictandi* által nyújtott hivatalos fogalmazási ismereteket szerezték meg, mások az egyetemen a mester (magister) fokozatig jutottak. Mindenesetre, akik közülük nem jutottak el az egyetemi jogi képzésig, jogilag félműveltek maradtak. Ezen típushoz a közjegyzők, az ügyvédek, az alsó bíróságok ülnökei és a klerikusok tartoztak. A városi jegyzők a legjobban fizetett tisztviselők közé tartoztak. A 13. század második felében jelentek meg köztük a nem papi, világi személyek.

A városok növekvő, képzettséget igénylő igazgatási feladatainak ellátása szükségessé tette a szokásos módon képzett, jogi ismeretekkel rendelkező hivatalnokok alkalmazását. A gyarapodó jogi feladatok ellátására kialakult a jegyzőtől független tanácsi konzulensek és syndicusok (szindikuszok), a tanács jogi képviselőinek köre. Az egyházi hatóságokkal sorra kerülő ütközések és viták esetén jártassággal kellett rendelkezni a kánonjog területén, ugyancsak ezen ismeretekre volt szükség az egyházi bíróságok előtt folytatott perekben, továbbá egyes helyeken a római jogban jártasságot kívánták meg. E képzett jogászok már a 13. század végén (Lübeck) feltűnnek, majd a 14. és 15. században gyarapodott a számuk. A 14. majd a 15. században alapított egyetemeken egyre többen szereztek jogi végzettséget, akik a városi kancellárián, illetőleg syndicusként vagy procurátorként keresték kenyerüket. A tanultak egyre nagyobb szerepet kaptak a városigazgatásban. Kiemelkedik közülük a Buxtehude-i származású Heinrich Langenbeck, mindkét jog (kánon és civil) doktora (*doctor utriusque iuris*), aki 1479-ben a hamburgi tanács tagja lett, és 1482-ben harminc éves kora előtt már polgármester.

A fontos és jelentős tisztségeket betöltő tisztségviselők mellett a város nagyságának megfelelő számú kisebb tisztviselő tevékenykedett, akik alsóbb szintű szolgálatot láttak el. A megbízójuk fizette őket, nyújtott nekik pénzbeli és természetbeni juttatásokat a büntetéspénzekből és a kártérítésként befolyt összegekből. Az alábbiak tartoztak közéjük. A városházán szolgálatot teljesítők: háziszolgák, városi szakács, zenészek, kézbesítők. Védelmi és katonai szolgálat tagjai: a zsoldos csapatok parancsnoka, lovas zsoldosok, gyalogosok, puskaműves, kocsisok, torony- és kapuőrök. Bírósági végrehajtás: törvényszolgá, városi szolgák, börtönőr, hóhér és kínvallató segéd. Rendőrség és szociális gondozás: tanítók, városi orvosok, patikusok, bábák, tűzoltók, fuvarosok, városi pásztorok. Adó- és pénzügyigazgatás: forgalmi és iparadó beszedő, mázsamester, vámok és pénzváltó, kamat beszedő, zsidók adójának beszedője, közéjük tartozott még az építészeti hivatal munkatársa, a város saját üzemének a felügyelője és az erdősz.

4. A város önkormányzat feladatai és jogosítványai

A jog, valamint a béke védelme és megőrzése alapvető feladata minden szövetségi hatalomnak. A jogbéke egyaránt jelenti a jog megbonthatatlanságának és állandó megújításának az állapotát, amelyben foglaltatik a biztonság, a kikezdetetlen jog, a szociális béke és nyugalom, a boldogság és kegyesség transzcendens értékeivel, valamint a jóakarát és szeretet érzésével. A középkori gondolkodás szerint a béke biztosítja a község egységét és a tagjai közötti egyetértést, amelyek feltételei az Istennek tetsző életvezetésnek és a lélek üdvözlésének, továbbá a testi és lelki jólétet a polgárok és a város számára, valamint a közjót és a város életében felmerülő igényeket. A közjót a későbbiekben a jogbéke fontosabb értékeivel és a szociális boldogulás lehetőségeivel azonosították. Az önkormányzat a béke és egyetértés megvalósításán fáradozott, amely által dicsérte Istent és tiszteletet adott neki. Ezek voltak a mértékadó politikai és szociális rendről kialakult eszmék és képzetek, amelyeket a szövetséggel létrejött közösségek érvényesként fogadtak el.

A tanács hozzákezdett a városon belül létező a különböző rétegek, testületek és szövetségek között a jogbéke megvalósításához és annak közös gyakorlásához. A különböző életviszonyok között élő polgárokat írott rendelkezéseivel kényszerítette a jogbéke elfogadására. Az írott jog használata Wilhelm Ebel szerint új stílust hozott a német jogtörténetben, a jogi igazgatás különböző formáival. Létrehozták továbbá azokat az intézményeket, amelyek a polgári közösségen belül biztosították a jogbéke megvalósítását. A forma később felmerült az abszolutista állam polgárai számára kialakított gondoskodó igazgatásában, valamint a modern államok igazgatási gyakorlatában, sokkal részletesebben kialakítva mindazokat, amelyek már megjelentek a városi jogkönyvekben. Gondoljunk csak azoknak a városi békéről, a piaci rendtartások vagy a büntető, illetőleg a büntető eljárási jogáról szóló előírásaira, amelyek a polgári élet formáinak elterjedését tükrözik.

4.1. A belső béke biztosítása

Kezdetben a tanács a magánharcot (Fehde) folytatókkal és békeszegőkkel szemben alig tudott mást tenni, mint megelőző intézkedéseket hozni, amelyek a városkönyvekben leírva rögzítik a felmerülő ügyek tárgyalásának helyes lefolytatását, a bizonyítás módszereit és a bírói döntés formáit. A büntető ügyekben a teljes jogú bíraskodás szabadságát csak később nyerte el a város urától a tanács, amint ezt Nürnberg példája mutatja. Kezdetben ugyanis a tettes például választhatott, a város által hozott száműzetés ítélete, illetőleg az úr bírósága előtt lefolytatott, esetleg halálbüntetéssel végződő per között.

Jóllehet a város egész területét magába foglalta a polgárok esküjével megkötött béke, ám ezen belül is, amint a nürnbergi tanács meghatározta, különleges békekörzetek léteztek. Például a városháza és a piac körül tilos volt a fegyverviselés. Csak tompa kenyérvágó kést magukkal víve jelenhettek ott meg. A különböző összejövetelek és a mulatságok területén ugyancsak tiltották a szúró és vágó eszközök viselését, akárcsak a kocsmákban és a nyilvános házakban. A részegeskedést, amely a békét veszélyeztette, ugyancsak büntették. A városi béke kiterjedt az éjszaka idejére. Bizonyos meghatározott órákban tilos volt olyan világító eszközzel járni az utcán, amely tüzet okozhatott, sőt Kölnben tizenegy órától kijárási tilalmat rendeltek el.

Testi sértés vagy emberölés kézzelfogható esetében az áldozat jajveszékelésére büntetés terhe mellett kötelezték a férfi polgárokat a tettes üldözésére, hogy az ne tudjon elmenekülni. Strassburgban követési útvonalakat jelöltek ki, és elrendelték az asilum helyek: templomok és kolostorok kapuinak a bezárását. Ha a tettes egy házba menekült, akkor annak békéjét megtörte. A toronyőrök jelezték a menekülő útvonalát, és a nagyharangot háromszor megkongatták. A városkapukat elrekesztették. A Rajna hídjain a forgalmat leállították, a folyón tiltották csónakkal az átkelést. Az idegeneknek a szállásaik elhagyását megtiltották. Kölnben a tetthelyet körülkerítették, a Rajna felé a városfalakon túlra vezető kapukat bezárták.

Egyes azonnal végrehajtott rendészeti cselekedetekért a város jutalmat adott. A városok további intézkedéseket hoztak a bűnesetek megakadályozására és megelőzésére, továbbá lehetővé tették a szembenálló felek bíróságon kívüli megegyezését. A 14. században Nürnbergben a városi büntetőjogban bevezették az inquizitorius eljárást, valamint azt, hogy a vádat hivatalosan a város képviselje, továbbá a minősített testi fenyítést és halálbüntetést.

A város lovas zsoldosai békeidőben a városi ortalomjog alapján, továbbá a tartomány urának, illetőleg a királynak az ortalomjoga alapján védelmet nyújtottak az utakon a városba érkezők, illetőleg onnan távozők számára. A zsoldosok járőröztek, ugyanis nemcsak a rablókkal és útonállókkal szemben védték az utazókat, hanem az illegális magánharcot folytató lovagokkal szemben is. Az engedélyezett magánharcot folytatók szintén sokszor károsították a javaikkal úton járókat. 1381 és 1425 között mintegy 229 esetet jegyeztek fel Frankfurt am Main-ban, amelybe a város belekeveredett. A városok számos erőfeszítést tettek a rend helyreállítása érdekében, részben gyorsított peres eljárással, részben a csapataik bevetésével a szárazföldi és tengeri rablók és béketörők ellen.

4.2. A város védelme és a hadügy

A középkori város külső megjelenése falával és tornyaival az oda érkező külső szemlélő számára kifejezte, hogy lakói fegyverrel is készek küzdeni életükért,

biztosítani a zavartalan termelőmunka feltételeit és kiváltságait akár a városúrral szemben is. Autonómiájukat az erősítések védelmével, a városon belüli béketörések megakadályozásával és háború idején egyaránt készen álltak megvédeni. A védelem jogát vagy a város urától szerezték meg, vagy saját maguk alakították ki, és vették be annak részleteit a városalkotmányba, továbbá meghatározták a vele kapcsolatos hatásköröket. Az autonómia megvédése tetemes személyi és pénzbeli megterhelést jelentett a lakosság számára, amely nem ritkán igen megviselte a város polgárait, akik a környéken lakó falvak népét és a város urát is bevonták kisebb, nagyobb mértékben a terhek viselésébe. A városok hadügyeibe nemeseknek részt kellett venniük zsoldosként vagy más módon, de nem hűbéres formában, akár a városban vagy azon kívül laktak.

A városlakók személyes kötelezettségei közé tartoztak a fal építése, majd karbantartása során végzett kétkezi vagy fogatos munka, az árkok tisztítása, télen a jég eltávolítása, amelyekben foglalkozásuknak megfelelően vettek részt. Az őrség folyamatos ellátása éjjel és nappal a falak, valamint a templomok tornyaiban, továbbá éjszakai őrzőjárat az utcákon. Hadi szolgálat a város védelmében és a külső hadi vállalkozások idején. A polgárok időnként változó hadi kötelezettségei nem tartoztak hozzá polgári létükhöz. Mindezt nem idealizálták, mint a nemesség. Ez szemben állt volna polgári felfogásukkal, amelynek középpontjában az autonómiájuk iránti büszkeség foglalt helyet, amelynek megtartása érdekében hajlandónak mutatkoztak nagy áldozatok meghozatalára.

Mivel a gazdasági életben (ipar, kereskedelem) való folyamatos részvételt akadályozta a védelmi, katonai feladatok rendszeres ellátása, a 14. századtól a polgárok maguk helyett e célból fizetett megbízottakat állítottak. A városok pénzügyi igazgatásának kiépítése után pedig a városi adókba (védelmi adó, vám, vagyonadó) foglalták be az e célra fordítandó költségeket, amely által a polgárok megszabadultak e szolgálat terhétől. Kivetettek rendkívüli adókat is, mint például Nürnbergben 1431-től a huszita adót, Augsburgban pedig 1475-től a pótagót. A folyamat eredményeképp kialakult a toronyőrök, éjszakai őrzőjáratot ellátók csoportja, akik alkalmanként más hivatalos feladatot is elláttak. Háborús veszély esetén, a hadba fogható korú lakosságot is mozgósították a védelmi vonalakra, továbbá harcban jártas zsoldosokat alkalmaztak. A gazdag városok, mint például Nürnberg, a hozzájuk tartozó területen a kőbor lovagokkal és rablókkal szemben kíséretet biztosítottak az utazók és az áruval közlekedők számára. Osztagot tartottak fenn rendőri és hírnöki feladatok ellátására, akik magánharc esetén csatlakoztak a tartományi csapatokhoz. A birodalmi városok egységei pedig a birodalmi erőket is támogatták, illetőleg a városszövetségek hadi vállalkozásaiban vettek részt. A polgárok távol maradását a harcmezőtől egyrészt magyarázza harcbeli jártasságuk hiánya, másrészt az, hogy sebesülés vagy halál esetén teljesen kiestek a termelőmunkából.

A város és a zsoldos szolgálati szerződést kötöttek. A zsold nagysága több dologtól függött. Szerepet játszott benne a zsoldos magánvagyonra (fegyverek, hadimén), az esetleges zsákmányból való részesedés, a fogságból szabadulás váltságdíja, az esetleges kár kiegyenlítése, továbbá a hűségeskü. Az első zsoldfizetés a szerződés jogerejét jelentette. Ha nagyszámú gyalogost kívántak felfogadni, akkor gyakran a vállalkozóval, aki összehozta őket, kötöttek csoportos szerződést.

Az őrség feladatának ellátása és a hadra foghatóság minden arra alkalmas férfi kötelezettsége volt függetlenül attól, hogy rendelkezett-e polgárjoggal vagy sem. A különleges veszélyhelyzetek idején a városlakók különböző csoportjait megpróbálták a polgárjog különböző fokozataival a városhoz kötni. Egyéb városi feladataik miatt felmentést kaptak a katonai szolgálat alól a tanácsurak, a bíró, a syndicusok, az írnokok, továbbá a fegyverkovácsok, az orvosok és gyógyszerészek, továbbá a nemesség egy része. Az egyháziak alkalomadtán részt vettek az őrszolgálatban, illetőleg az egyházi intézmények a hadi költségekből részt vállaltak. A zsidókat a 13. században a fegyverviselés jogától megfosztották, egyedül őrszolgálatot és sáncmunkát vállalhattak, az egyéb hadikötelezettségeket pénzben válthatták meg.

A hadkötelezettek a munkaeszközeikről, a fegyvereikről és élelmezésükről a rövidebb szolgálat idején maguk gondoskodtak. Csak a sebesülésük esetén kaptak kárpótlást, illetőleg a fogságból váltotta ki őket a város. A védő fegyverzetük közé tartozott a vért, a páncél, a páncéling, a sisak, a páncél sisak és a vaskesztyű, valamint a kar- és lábvédő. A támadó fegyverek közé tartoztak a kard, a dárda, a fejsze és az alabárd. A távoli harcra szolgáltak a tűzfegyverek, a puska és a 14. századtól a pisztoly. Mivel a tűzfegyvereknek kicsi volt a hatáskörük, ezért még hosszú ideig a közelharc maradt a küzdelem fő formája. A polgárjog megszerzésekor, illetőleg a céhbelépés alkalmával az illető fegyvereit a vagyonával együtt számba vették, megtekintették azok minőségét és mennyiségét. Ugyanezt tették a fegyverszemle alkalmával. A felső réteg és a patríciusok hadimént tudtak kiállítani, ami katonai szempontból mutatta vagyoni helyzetüket. A céhpolgárok is törekedtek erre. Többen összefogva adták össze egy ló fenntartásának költségeit, és így nem annak a tulajdonát képezte, aki vitézkedett rajta. Aki nem rendelkezett saját fegyverzettel, a harc idejére kölcsön kérhetett, vagy zálogba vehetett magának a város vagy a céhek fegyvertárából. A szegények gyalogosként egy dárdával harcoltak, illetőleg sáncmunkára vagy teherhordásra használták fel őket.

A hadra fogható lakosság beosztása az igazgatási és rendészeti céloknak megfelelően városnegyedenként vagy céhenként történt, azon belül utcánként vagy céhenként állították össze a csapatokat. Melléjük a lovas egységeket istállónként szervezték. Egyesületeket is alkottak. A céhes és a területi szerve-

zést időnként kombinálták a behívó parancsokban, hogy ne maradjon ki senki a toborzáskor, amit a szervezés nehézségei és a késedelem elkerülése kívántak meg. A céhszervezetek szerinti beosztásban előnnyel járt azok szervezeti hierarchiája és tagoltsága. Ennek ellenére a céhek átpolitizálódása után Dél-Németországban, pl. Augsburgban, Strassburgban és Baselben visszatértek a tiszta területi szervezésre. A városnegyedek, illetőleg a céhek az egyes falszakaszok vagy tornyok védelmét és karbantartását ugyancsak ellátták. Háborús veszély vagy tűz esetén, amely utóbbi szintén a város létét fenyegette, a céhek saját szervezésükben állították elő, és szervezték a védelmet, illetőleg szövetkeztek más városok egyleteivel. Lőgyakorlatokat tartottak a városok falainál vagy árkaiban, lövészversenyeket és ünnepeket rendeztek. Egyes városokban (Nürnberg, Frankfurt) a védelmi testvérületek vívóiskolákat indítottak, és nyilvános bemutatókat tartottak.

A tanács gyakran saját védelmi egységet állított fel, amelynek tagjai hivatászerűen folytatták tevékenységüket, háború és tüzesetek idején vetették be őket a tanács utasítása szerint. Az építési és őrzési feladatokban ezért nem vettek részt. Az egység tagjai minden bevetés alkalmával zsoldot és teljes ellátást kaptak.

A védelmi csapat tagjainak egyes városokban várakozási pénzt juttattak, vagy más előre meghatározott összegű zsoldot, illetőleg részesedést a zsákmányból. Alkalomadtán lovas szolgálatot adtak. A védelmi csapat minden időben rendelkezésre állt a tanács által elrendelt beavatkozásra, reprezentációs feladatokat ugyancsak ellátott, kísérte a tanácsstagokat a bíróságra, a nyilvános kivégzésekkor fenntartotta a rendet. A tartományi haderőt kísérte és támogatta, a tartományúrnak segítséget nyújtott, teljesítette a birodalmi parancsok utasításait. A védelmi csapat köztes helyet foglalt el a polgárok és a hivatásos katonák között. Több városban a lovas zsoldosok töltötték be szerepüket.

A fertálmester, az utcaparancsnok és a céhmester osztották ki a kijelölt falrészekenél végzendő feladatokat. Az egyes részfeladatok a polgármester és a tanács kezében futottak össze, a legfelsőbb parancsot ők adták ki, munkájukat segítette a zsoldosok parancsnoka. A hadjáratok idején a fegyvernemek (lovaság, lövészek, dárdás gyalogosok) a főparancsnok alá tartoztak, a málha és az ágyúk szállítását ugyancsak külön tisztek irányították, akiket szintén a városi hadipénztárból fizettek. A katonai irányítók a városi felső rétegből, illetőleg nemesi rendű zsoldosokból kerültek ki. A háború és béke, valamint a hadviselés kérdésében a tanács döntött, amelynek tagjait szintén a felső réteg adta. Nagyobb és hosszabban tartó háborúságok idején a tanács a döntést minden tekintetben átadta a haditanácsnak. A sűrű háborús veszély miatt a haditanács sok városban minden felelősségre vonást elhárítva átvette a hatalmat.

A 15. században a fegyvertárak a lakosság egyre szélesebb rétegeinek a bevonásával, valamint az új fegyverek megjelenésével, mint például a puskák és

ágyúk és a hozzájuk tartozó muníció és a szállító kocsik tárolásával arzenállá alakultak át. A polgári fegyverek tárolása megkönnyítette ellenőrzésüket és karbantartásukat, ám a felfegyverzett polgár a belső városi konfliktusok idején nagy veszélyt jelentett a tanács számára. A hadi felszerelés beszerzése, tárolása és kezelése külön adminisztráció létrehozását kívánta meg, továbbá javításuk a fegyverkovácsától a nyílkészítőig számos mester foglalkoztatásával járt. A szervezet élén az arzenál vezetője állt, akit a tanács tagjai közül választottak, vagy tanácson kívüli szakembert bízta meg a feladat ellátásával. A városi istállóban a hírnökök és követek által használt városi lovakat a polgárok és a zsoldosok hadiménjeivel együtt tartották. A magán tartású lovak időnkénti kölcsönzésének összegét a tartási díjból számolták le. A hosszabb hadjáratok idején az élelmiszer ellátásnak és a málha szállításának biztosítására külön szervezetet hoztak létre a hadtáp élén álló parancsnokkal, és ügyeltek a tábori kereskedelemre is. Az egyes csapatrészek főemberei közül egy állandó választmányt jelöltek ki, amely a zsákmányolt állatok és tárgyak, gabona, házi eszközök és fegyverek elosztásáról rendelkezett részben értékük, részben elosztási kulcs szerint. A Stockmeister gondoskodott a foglyok ellátásáról és őrzéséről, valamint meghatározta a váltságdíjat, és feladatai közé tartozott annak behajtása. A szerzett értékek körét a béketárgyalások pontjai közé ugyancsak felvették. Az értékes nemesi foglyokat ezért polgári házakban vagy fogadókban helyezték el, amíg a parasztokat börtönben, mert értékük csekély mértékben pótolta a hadjárat költségeit.

A városok elsőként rendelkeztek tűzérsséggel és más háborús technológiával. Számos drágán dolgozó hadi iparosnak, köztük puskaműveseknek és védmű építőknél kényszerültek sokrétű kedvezményt adni. A puskaművesek a kovácsokból és harangöntőkből fejlődtek ki. Ők tervezték, majd kovácsolták, illetőleg öntötték az ágyúkat, és készítették hozzá a puskaport, valamint betanították használatukat, emellett ostrom és rohamfegyvereket készítettek. A tűzérsség saját bíraskodási joggal rendelkezett a Zengmeister ítélkezése alatt, és aki az ágyúhoz menekült, az bizonyos menedékjoggal rendelkezett. A tűzérsség továbbfejlődésével, a vas ágyúállásokat alakítottak ki, ahonnan a város előtti tereket tűz alatt lehetett tartani. Az új haditechnika megjelenése tetemes pénzügyi terhet jelentett a városoknak.

Az új haditechnika követelményei hamarosan átformálták a városok gazdasági életét és társadalmát. Az a személyi felelősség a városért és önmaga sorsáért, amely korábban a polgári esküben megfogalmazódott, a zsoldosok alkalmazásával lassan a múlté lett. A roppant nagy építési költségek következtében felmentették a polgárokat a személyes szolgálat alól. Átalakult a hadszervezet irányítása és a finanszírozásának módja, új logisztikai szervezet és rendszer született.